

הטל צלב ענק

דב גביש

כל המבקר בגני הקברות הבריטיים של מלחמות העולם בארץ ובארצות אחרות, אינו נשאר אדיש לתחושת הרוגע ושלווה הנצח שהוענקה לנופלים ('a quiet God's acre')² ואינו יכול שלא להתפעם מהאיפוק הקסום, הצניעות וטוב הטעם השורים בגני הזיכרון הללו.

רון פוקס העלה במאמרו על בתי-הקברות הצבאיים הבריטיים במלחמת העולם הראשונה מסכת של פרטים על תולדות הקמתם, פרטים ידועים בחלקם, וזיכה אותנו במידע ערוך ומסודר הכורך אותם בכפיפה אחת עם מערכת

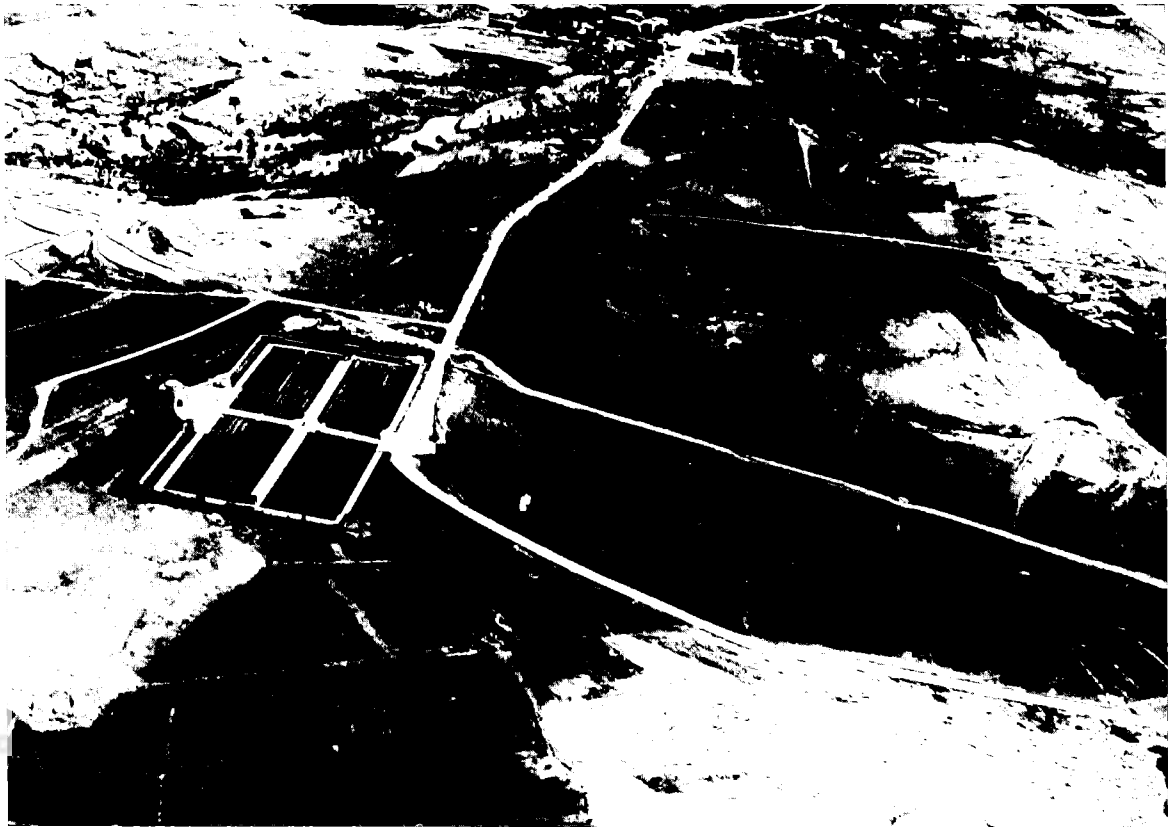
2 ר' פוקס, 'תולדות התכנון של בתי-הקברות הבריטיים בארץ-ישראל', קתדרה, 79 (ניסן תשנ"ז), עמ' 125.

כמאה שנה קודם ל'מלחמה הגדולה' קונן המשורר האנגלי פ"ב שלי על מות ידידו המשורר קיסס בשיר 'אדוניס', על העלם המיתולוגי שקם לתחייה בדמות כלנית בכל מקום שבו נטפה טיפה מדמו: 'בית הקברות הוא מקום פתוח בין החורבות העוטה בתורף סיגליות וחינניות ועלול לחבב את המוות כדי להיקבר במקום כה נעים'.¹

1 P.B. Shelley, *Adonis*, Oxford 1891, pp. 69-70

צלב בית-הקברות
בהר הצופים (הצלום
אוויר משנת 1934),
מבט ממערב

צלב בית-הקברות
בהר הצופים
(תצלום אוויר משנת
1934), מבט מצפון

בין סביבה מוסלמית לאחרת: בעזה נקבע צלב קלטי בתוך קפלה; בדיר אל-בלח ובבאר-שבע נקבעו צלבים כתבליט בפנים קיר החומה; ואילו בחיפה, ברמלה ובירושלים הוצב צלב בלומפילד, בהנחה שעל היהודים, במיוחד בירושלים, אפשר יהיה לכפות צלב ביתר קלות, שכן הם 'מעורבים בין חבריהם הנוצרים'.⁴ בית-הקברות הצבאי בהר הצופים היה החשוב באתרים ו'הצדיק טיפול מיוחד' הן בשל מיקומו והן מפני שברנט שילב בו הנצחה כללית של חיל המשלוח המצרי, במקום להיענות לגחמתו של אלנבי, שביקש להקים אנדרטה אדירה בנפרד. הכותב הדגיש במאמר כמה פעמים את החשיבות

ההנצחה האימפריאלית.³ תשומת לב מיוחדת הקדיש הכותב לדילמה הדתית שעמדה בפני המתכננים, ועל עניין זה אני מבקש להגיב. בני 'האימפריה הנוצרית' ביקשו לאמץ תקנים אימפריאליים בארץ של 'אמונה אחרת', שבה סמלים נוצריים עלולים היו להתפרש כהתגרות. מחשש לוונדליזם דתי הציע ג'והן ברנט (Burnet), הארכיטקט הראשי לבתי-הקברות הבריטיים בארץ-ישראל וגליפולי, לעצב את בתי-הקברות כגנים סגורים בחומה, להצניע את הצלבים ולהימנע מהקמת 'צלב ההקרבה' המונומנטלי, שעוצב על-ידי הארכיטקט הבריטי בלומפילד. בעניין זה התקבלה פשרה המבחינה

4 שם, עמ' 120.

3 שם, עמ' 114-139.

צלב בית הקברות
ומגן דוד בכפיפה
אחת (תצלום אוויר
משנת 1973)

שביקש כביכול להצניע את הצלב, עשה את ההיפך מכך והטיל על ירושלים צלב ענק. אילו לא הסתפק פוקס בתיאור גוף העיר ואתריה הקדושים הנשקפים מהר הצופים מבעד ל'צלב ההקרבה', אלא היה מביט מהעיר אל הר הצופים, במבט מגבוה, היה מגלה שהשבילים אינם כה תמימים - הם מהווים צלב ענק המרחף מעל עיר הקודש. מהעיר אין רואים את 'צלב ההקרבה', גם

של אתר הר הצופים ושל הגוף המרהיב הנשקף ממנו, גוף שאין שני לו, וכן את העובדה ש'צלב ההקרבה' פונה אל העיר, מערבה, ומתנשא מעל החומות והגגות. כדרך אגב הוא הזכיר את השבילים המחלקים את המגרש לארבעה רבעים ואת עבודות העפר לעיצוב ולשמירה על השיפוע המתון והאחיד של פני השטח. לא הייתי חוזר על הפרטים הללו אלמלא חשתי כאן החמצה. ברנט,

א. המאמר מבוסס על פרק מתוך עבודת דוקטור על האדריכל הריסון,⁵ אבל לא מצאתי במאמר הסבר כלשהו לקשר של הריסון לבתי-הקברות.

ב. המחבר הזכיר אובליסק באתר קבורה לחללי גדודי העבודה המצריים בלימבר היל (Limber Hill), מצפון לירושלים⁶ - היכן נמצא האתר הזה? מצאתי שהשם לקוח ממפת קוד בריטית של מלחמת העולם הראשונה,⁷ ונרשם כך באינדקס הבריטי לאתרי הקבורה בארץ.⁸ אין ספק שהכותב לא טרח לבדוק את הנתון ולזהות את האתר בעצמו. דרך אגב, לפי פרסומי הבריטים לא היה זה בית-קברות לחללים מצרים, אלא לבריטים, הודים ותורכים.

ג. ואם כבר הוזכרו אתרי הקבורה לחללים המצרים,⁹ מן הראוי היה לומר שאובליסק כזה הוקם גם בלטרון, אך נהרס לפני שנים ספורות. ויש להוסיף לרשימה עוד את האובליסק האומלל לזכר החללים המצרים המשקיף על תחנת הצומת, היא תחנת הרכבת בנחל שורק, ומהווה מטרה לצלפים ולמשחיתים אחרים.

לא מהאוויר, אך הצלב הענק המוטבע בפני השטח נחשף גם לעין המבקר במקום. המתכננים לא התירו אפוא שום צל של ספק בדבר נוצריותו של בית-הקברות. אמנם גם בבתי-הקברות האחרים - בארץ ובארצות אחרות - עוצבו השבילים בסגנון של צלב, או צלבים רבים, אך בירושלים, שלא כבשאר האתרים, נוצלה גם הטופוגרפיה ההררית (ובפרט נוצל השיפוע) באופן מרשים על-ידי שומרי הגחלת הנוצרית. אין כאן שאלה של דמיון פרוע, אלא אמירה מפורשת גם אם אין לה ביטוי במפרט הסטנדרטים האימפריאליים.

מדי פעם מתברר שהמציאות עולה על כל דמיון והעיון בתצלומי האוויר מגלה הפתעות. בתצלום אוויר של המרכז למיפוי ישראל משנת 1973 (אז מחלקת המדידות) מצאתי שמישהו ענה ליצ'לפני ירושלים של המאה העשרים, קרוב לוודאי באופן לא מודע, וסימן מגן דוד ענק לרגלי בית-הקברות. אלא שמגן דוד זה נמתה תוך זמן קצר ולא נותר ממנו שריד בשטח. אני מבקש להתייחס גם לכמה זוטות שכותב המאמר הקל בהן ראש:

5	שם, עמ' 114, הערת כוכב.
6	שם, עמ' 122.
7	מפה Jerusalem (B.5.), 1:40,000, 7th Field Survey Coy. R.E., E.E.F. 24 באוגוסט 1918, בנקודת ציון: M.28.c. נקודת הציון ברשת ישראל: 1492-1709, בקרבת היישוב בית-אל. תודתי לגב' מיכל
8	בן-יעקב שבדקה את האתר בשטח. <i>The War Graves of the British Empire, Palestine and Syria, London 1924-1932, Cemetery Index, No. P.27</i>
9	פוקס (לעיל, הערה 2), עמ' 118, הערה 10 ועמ' 122.